

การพัฒนาคุณภาพมรรคมีองค์ ๘ ของบุคคลตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท
The Development of an Individual's Noble Eightfold Path Quality
according to Theravada Buddhism

ดร.กรรณิการ์ ขาวเงิน^๑

Dr. Kannikar Khaw-ngern

ดร.นันทพล โรจนโกศล^๒

Dr. Nunthapol Rodjanakoson

บทคัดย่อ

แนวทางการพัฒนาคุณภาพของมรรคนั้นเริ่มที่การพัฒนาสัมมาทิฐิของบุคคลเป็นลำดับแรก เพราะสัมมาทิฐิเป็นเหมือนสะพานสำหรับทอดข้ามไปสู่ความสำเร็จ เพื่อนำทางองค์มรรคข้ออื่นๆ ที่เหลือให้เกิดขึ้นได้ โดยอาศัยเครื่องมือซึ่งมีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ ความรู้ชัดที่เป็นสัมมาทิฐิ ความพยายามที่เป็นสัมมาวายามะ และความมีสติในขณะนั้นที่เป็นสัมมาสติร่วมอยู่ด้วย มาใช้ในการพัฒนาคุณภาพของมรรคที่บุคคลนำมาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นไปในลักษณะที่ว่า เครื่องมือทั้ง ๓ องค์นี้จะทำงานประสานสัมพันธ์อย่างเกื้อกูลกัน ในการเข้าไปสนับสนุนการบรรลุองค์ธรรมทั้ง ๕ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ส่วนการบรรลุสัมมาวายามะและสัมมาสตินั้น เกิดจากการทำหน้าที่ในฐานะเป็นองค์ประกอบร่วมกันในการเข้าไปสนับสนุนองค์มรรคทั้ง ๕ ก่อนหน้าให้เป็นสัมมามรรค จึงเป็นเหตุปัจจัยนำไปสู่การบรรลุสัมมาวายามะและสัมมาสติ ตามลำดับ ทั้งนี้เพราะ ยังมีความพยายามและมีสติดำเนินการสนับสนุนให้มรรคมีองค์ ๘ ก้าวหน้าไปเท่าใด สัมมาวายามะและสัมมาสติเองก็ยิ่งอบรมบ่มตัวให้แข็งแกร่งชัดเจนมีกำลังบริสุทธิ์มากขึ้นเพียงนั้น รวมทั้งเป็นปัจจัยส่งผลต่อการบรรลุสัมมาสมาธิในลำดับต่อมาด้วย ผลของการพัฒนาคุณภาพมรรคมีองค์ ๘ ของบุคคลตามหลักพระพุทธศาสนา ส่งผลให้คนสามารถขับเคลื่อนตนเองไปในทิศทางที่ถูกต้องและเกิดการพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพเพิ่มพูนไปอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองให้กลายเป็นบุคคลที่พร้อมต่อการขับเคลื่อนความเป็นไปของสิ่งต่างๆ ไปในทิศทางที่ถูกต้องและมีคุณภาพดีขึ้นด้วยเช่นเดียวกัน

คำสำคัญ: การพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท และคุณภาพมรรคมีองค์ ๘ ของบุคคล

^๑นักวิชาการอิสระ, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Independent Scholar, Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

^๒นักวิชาการอิสระ, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Independent Scholar, Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Abstract

The development of the Noble Eightfold Path quality can be actualized through the development of an individual's right view. The right view functions as a bridge leading to success and thereby inducing the other practices of the Noble Eightfold Path by using the components of the right view, the right effort, and the right mindfulness at the present as tools for developing the Noble Eightfold Path quality by which an individual can apply in daily life. These three components will work together in the integrated way to support the attainment of another five practices of the Noble Eightfold Path which are right view, right resolve, right speech, right conduct, and right livelihood. For the attainment of right effort and right mindfulness can be achieved by the support of the previous five practices. This is because the higher effort and more mindfulness of an individual will give rise to promote the attainment of the Noble Eightfold Path, the more right effort and mindfulness one have, the more pure they become. As a result of that, one can obtain the right direction and thereby becoming the noble one.

Keywords: The Development according to Theravada Buddhism, An Individual's Noble Eightfold Path Quality

๑. บทนำ

มรรคมีองค์ ๘ เป็นระบบความคิดและการดำเนินชีวิตในรูปแบบที่ถูกต้อง เหมาะสม สมบูรณ์ ที่เน้นให้เกิดการพัฒนาในด้านที่ดีงาม และในระดับสูงสุดมุ่งให้บรรลุอุปริยมรรค^๓ หากไม่มีระบบความคิดและการดำเนินชีวิตเช่นนี้ การบรรลุธรรมย่อมขาดช่องทางที่จะเข้าถึง มรรคเป็นจุดเริ่มต้นของการประยุกต์ความรู้ในกฎธรรมชาติ มาสร้างเป็นวิถีปฏิบัติของคน เรียกได้ว่าเป็นขั้นตอนเชื่อมกลางระหว่างกระบวนการของธรรมชาติ กับวิธีการต่างๆ ที่ทั้งหลายเท่าที่คนจะขยายออกไปใช้ในกิจต่างกรณี^๔ แต่ข้อสำคัญที่ต้องเน้นคือวิธี

^๓ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๓๕/๓๔๙.

^๔พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๕๕๑.

ปฏิบัติของมนุษย์นั้น จะต้องสอดคล้องกับกระบวนการของธรรมชาติ^๕ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ชื่อว่าเป็นธรรมไม่มีกิเลส . . . เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพานนี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน และเป็นข้อปฏิบัติถูก”^๖

เมื่อมรรคมีองค์ ๘ มีความเชื่อมโยงกับวิถีการดำเนินชีวิตของคน อีกทั้งคนยังสามารถประยุกต์ใช้มรรคมีองค์ ๘ ในทางปฏิบัติได้หลากหลายแนวทางตามแต่กรณีของตน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่คนทุกคนจะต้องเข้าใจถึงแนวทางปฏิบัติและเข้าใจแนวทางการพัฒนาคุณภาพมรรคมีองค์ ๘ ของตนเองอย่างถูกต้อง เพื่อให้คนสามารถขับเคลื่อนตนเองไปในทิศทางที่ถูกต้องและเกิดการพัฒนาด้านตนเองให้มีคุณภาพเพิ่มพูนไปอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองให้กลายเป็นบุคคลที่พร้อมต่อการขับเคลื่อนความเป็นไปของสิ่งต่างๆ ในลักษณะเช่นเดียวกันด้วย

บทความนี้จึงต้องการนำเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพมรรคมีองค์ ๘ ของบุคคลตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท แนวทางการศึกษานั้นเริ่มจากการสร้างความเข้าใจเรื่องมรรคมีองค์ ๘ ในประเด็นของความสำคัญ ความหมาย องค์แห่งมรรค และความสัมพันธ์ระหว่างองค์แห่งมรรค จากนั้นจึงศึกษาแนวทางแห่งมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งการศึกษาเรื่องต่างๆ ดังกล่าวนี้นี้จะทำให้เกิดความเข้าใจที่นำไปเชื่อมโยงกับความเข้าใจเรื่องการพัฒนาคุณภาพมรรคมีองค์ ๘ ของบุคคลตามหลักพระพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน

๒. มรรคมีองค์ ๘

๒.๑ ความสำคัญของมรรคมีองค์ ๘

มรรคมีองค์ ๘ เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญ แม้ในการหมุนธรรมจักรครั้งแรกของพระพุทธองค์ เรื่องนี้ยังเป็นส่วนหนึ่งในนั้น เนื้อหานี้ปรากฏในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งมีเนื้อหาแสดงถึงการปฏิเสธส่วนที่สวดสองอย่าง และเสนอแนวทางดำเนินชีวิตโดยสายกลาง อีกทั้งแสดงถึงขั้นตอนและแนวทางในการปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงอริยสัจ ๔ ก็คืออริยมรรคมีองค์ ๘ โดยเริ่มจากทำความเข้าใจให้ถูกทางสายกลางก่อน เพื่อดำเนินตามขั้นตอนการปฏิบัติรู้ เพื่อละทุกข์ทั้งปวง เพื่อความดับทุกข์ อันได้แก่นิพพาน ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา^๗ องค์ประกอบของมรรคทั้ง ๘ องค์ ทำหน้าที่อย่างสัมพันธ์กันในฐานะเป็นระบบความคิดและการกระทำ หรือการดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้ตัวบุคคล หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นทางสายเดียวที่ประกอบขึ้นด้วยองค์ ๘ ประการรวมกัน และผู้ปฏิบัติต้องใช้องค์ทั้ง ๘ ของมรรคต่อเนื่องไปด้วยกันโดย

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๔.

^๖ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๓๕/๓๙๙.

^๗วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓-๑๔/๒๐-๒๒, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒-๕๙๖.

ตลอด โดยมีสัมมาทิฐิเป็นข้อแรก ในฐานะเป็นจุดเริ่มต้น เป็นแกนนำให้องค์ประกอบข้ออื่นๆ เกิดมีขึ้นได้ เปรียบเหมือนการเดินทาง จะต้องรู้ว่าทางไหนที่จะไป อย่างน้อยต้องรู้ว่าจะตั้งต้นที่ไหน ถ้ายังตั้งต้นไม่ได้ การเดินทางต่อไปก็ยังไม่อาจมีขึ้นได้^๘

๒.๒ ความหมายของมรรคมืองค์ ๘

คำว่า “มรรค” มาจากภาษาบาลีว่า “มคฺค” แปลว่า ถนนหรือทาง ซึ่งถนนหรือทางนี้ใช้ทั้งในความหมายถนนหนทางที่ใช้สัญจรทั่วไป และทางที่ไปสู่นิพพานคืออริยอัฏฐังคิกมรรค^๙ ในทางนิรุกติศาสตร์ ได้วิเคราะห์เชื่อมโยงที่มาของศัพท์ได้ว่า “มคฺค” ในความหมายถนนหนทางที่ใช้สัญจรทั่วไปมาจาก “มชฺช” ธาตุ ซึ่งแปลว่า “สะอาดหรือหมดจด (สุทธิย)”^{๑๐} “มชฺช” ธาตุนั้นได้ลง “ณ” ปัจจัยในนามกิตก์ จากนั้นจึงลง “ณ” ปัจจัยแล้วแปลง “ชฺช” เป็น “คฺค” ความหมายสะอาดหรือหมดจดนี้สามารถเชื่อมโยงไปสู่ถนนหรือทางได้ในลักษณะที่ว่า “ทางที่นักเดินทางพากันทำให้สะอาดไม่ให้มีหญ้าขึ้น ชื่อว่ามคฺคะ (ปถิกะหิ มชฺชเต นิตฺติณํ กรียเตติ มคฺโค)”^{๑๑} ตัวอย่างการใช้คำว่า “มคฺค” ในความหมายถนนหนทางนี้ในพระไตรปิฎกไม่มี เช่น “หรือบอกทางแก่คนหลงทาง (มฺหุสส วา มคฺคํ อจฺจิเวยย)”^{๑๒}

แม้ถนนหนทางในความหมายแรกชัดเจนว่าสามารถเชื่อมโยงขยายไปยังทางสู่นิพพานได้ แต่ในทางนิรุกติศาสตร์ยังสามารถเชื่อมโยงไปสู่ “มคฺค” ซึ่งเป็นธาตุเองที่แปลว่า “แสงหา (อนเวสเน)”^{๑๓} “มคฺค” ธาตุนั้นได้ลง “อ” ปัจจัย ความหมายแสงหานี้สามารถเชื่อมโยงไปสู่ถนน หรือทางได้ในลักษณะที่ว่า “ทางที่คนเดินทางพากันแสวงหา ชื่อว่ามคฺคะ (มํ สิวํ คจฺจ ตี เอตถ, เอเตนาติ วา มคฺโค)”^{๑๔} ซึ่งสิ่งที่แสงหานี้คือนิพพาน นอกจากนี้ยังสามารถเชื่อมโยงไปสู่ “คมฺ” ธาตุ^{๑๕} ซึ่งแปลว่า “ไป

^๘พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง, หน้า ๕๔๔, ๕๕๑.

^๙ภชานาทีปริกฺขารเ ภณฺฑํ มฺลธเนปี จ

มคฺโค อริยมคฺเค จ สมมาทิฐฺฐาทิกะ ปเถ. - อภิธาน. (บาลี) ๙๒๑.

^{๑๐}พระมหาสมปอง มุทีโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, ปรับปรุง ๐๓-๐๙-๒๕๕๘, (อุดรธานี : ม.ป.ท., ๒๕๕๘), หน้า ๑๑๘๑.

^{๑๑}อภิธาน.ฎีกา (บาลี) ๑๔๕, อภิธาน.สุจิ (บาลี) ๖๙๑.

^{๑๒}วิ.มหา. (บาลี) ๑/๑๕/๗, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๕/๘.

^{๑๓}พระมหาสมปอง มุทีโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๑๑๘๑.

^{๑๔}อภิธาน.ฎีกา (บาลี) ๑๔๕, อภิธาน.สุจิ (บาลี) ๖๙๑.

^{๑๕}อภิธาน.ฎีกา (บาลี) ๑๔๕, อภิธาน.สุจิ (บาลี) ๖๙๑.

(คติมฺหิ)”^{๑๖} “คมฺ” ธาตุ เพิ่มคำหน้า “ม” (มสทฺหฺอุปพท) ลง “อ” ปัจจยฺ ช้อน (สฺญฺญฺคฺ) “คฺ” แล้วลบ “ม” ที่สุดธาตุ^{๑๗} การเชื่อมโยงเป็นไปในลักษณะที่ว่า “ทางที่บุคคลใช้ดำเนินไปสู่นิพพาน ชื่อว่ามคฺคะ (มํ สิวํ คจฺจติ เอตฺถ, เอเตนาติ วา มคฺโค)”^{๑๘} ซึ่งทางนี้คือปฏิบัติที่ดำเนินไปเพื่อความดับทุกข์^{๑๙}

ในหลายบริบทมีการนำคำว่า “มรรคมืองค์ ๘” มาใช้ในความหมาย “อริยมรรคมืองค์ ๘” และในบริบทนั้นจะมี “มรรคมืองค์ ๘” เป็นชื่อเรียกแบบสามัญ แทนชื่อเรียกแบบเต็มคือ “อริยอัฏฐังคิกมรรค” นั้น ดังคำกล่าวที่ว่า “มรรคว่าโดยองค์ประกอบ คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค แปลว่า ‘ทางมืองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ’ เรียกสามัญว่า มรรคมืองค์ ๘”^{๒๐}

๒.๓ องค์แห่งมรรค

องค์แห่งมรรคมี ๘ ประการ ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ^{๒๑} ซึ่งแปลว่า ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การเจรจาชอบ การงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความเพียรชอบ ความระลึกรู้ชอบ และความตั้งใจชอบ ตามลำดับ

สัมมาทิฐิ หมายถึง ความรู้ในอริยสัจ ๔^{๒๒} การเห็นไตรลักษณ์^{๒๓} และการเห็น ปฏิจจสมุปบาท^{๒๔} ความรู้ที่ถูกต้องตามความเป็นจริงในเรื่องอริยสัจ ๔ รวมทั้งความจริงอื่นๆ มีความจริงเรื่องกฎแห่ง

^{๑๖}พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๑๑๗๐.

^{๑๗}อภิธาน.สุจิ (บาลี) ๖๙๑.

^{๑๘}อภิธาน.ฎีกา (บาลี) ๑๔๕, อภิธาน.สุจิ (บาลี) ๖๙๑.

^{๑๙}จํารูญ ธรรมดา, เนติวิปัสสิ ศึกษาเชิงวิเคราะห์พระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วน จำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๒๑.

^{๒๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑), พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๙๙.

^{๒๑}ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๒๙/๒๑๔, ๔๐๒/๒๖๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๙/๒๕๘, ๔๐๒/๓๓๕, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๒๕/๒๙๗, ๓๗๕/๓๑๘, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๒๕/๓๔๒, ๓๗๕/๔๒๑, อง.ต.ก. (บาลี) ๒๐/๖๒/๑๗๓, อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๖๒/๒๔๓, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๒๐๕/๑๒๕, ๔๘๖/๒๘๑, ๔๘๘/๒๘๔, ๔๙๐/๒๘๕, ๔๙๘/๒๘๘, ๕๐๔/๒๙๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๑, ๔๘๖/๓๗๑, ๔๘๘/๓๗๓, ๔๙๐/๓๗๓, ๔๙๘/๓๗๗, ๕๐๔/๓๘๐.

^{๒๒}ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๙๑/๖๕-๖๖, ๑๓๕/๙๔-๙๕, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๙๑/๘๕, ๑๓๕/๑๒๖, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๕/๓๑๘, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๒, ส.ม. (บาลี) ๑๙/๘/๗, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๑, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๒๐๕/๑๒๕, ๔๘๗/๒๘๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๑, ๔๘๗/๓๗๑.

^{๒๓}ส.บ. (บาลี) ๑๗/๕๑/๔๒, ส.บ. (ไทย) ๑๗/๕๑/๗๒.

กรรม เป็นต้น จัดเป็นโลกียสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นความรู้หรือความเห็นที่ “อาจ” ทำให้เกิดการกระทำความดี แต่ยังไม่สามารถทำลายกิเลสได้ ส่วนความรู้แจ้งอันมีผลต่อจิต คือสามารถทำให้เกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนด จนสามารถละอาสวกิเลสได้ เปรียบเหมือนความรู้โทษของบุหรืของคนที่ดีบุหรืโดยทั่วไปไม่มีกำลังพอที่จะทำให้บุคคลที่ดีบุหรืนั้นเลิกบุหรืได้ แต่ความรู้โทษของบุหรืที่ทำให้เกิดความสะเทือนใจอย่างแรง ในคัมภีร์วิภังค์ตอนอธิบายมคค์สัจตามแนวอิทธิธรรมอธิบายสัมมาทิฐิไว้กว้างๆ ว่าหมายถึงปัญญา กิริยาที่รู้ชัด และถือว่าเป็นอันเดียวกับธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค^{๒๕} ซึ่งแสดงว่าสัมมาทิฐิในระดับสูงหรือระดับองค์มรรคก็คือปัญญาที่พิจารณาเห็นความจริงแท้ของชีวิตและโลกจนเกิดการตรัสรู้ทำลายกิเลสได้นั่นเอง^{๒๖}

สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความดำริในเรื่องการออกจากกาม (สิ่งที่น่าใคร่น่าพอใจหรือกามคุณ ๕ มีรูปและเสียง เป็นต้น) ความดำริในความไม่พยาบาท และความดำริในการไม่เบียดเบียน^{๒๗} ความดำริที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของคนทั่วไป เช่น เมื่อไปประสบกับกามคุณที่เฝ้าชวนใจให้คิดที่จะหลีกออกห่าง หรือเมื่อถูกผู้อื่นทำร้ายเบียดเบียนก็ไม่คิดที่จะเบียดเบียนกลับคืน สัมมาสังกัปปะในลักษณะนี้เกิดเป็นครั้งคราวไม่ต่อเนื่องและไม่มาพร้อมกับองค์มรรคอื่นๆ ในขณะเดียวกัน จึงไม่สามารถส่งผลให้เกิดปัญญญาณจนทำลายกิเลสได้ แต่ก็เป็นพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติในขั้นสูงยิ่งขึ้น กล่าวคือ เป็นจิตที่ออกจากความคิดเรื่องการเสพกาม (กามวิตก) ความคิดเรื่องความพยาบาท (พยาบาทวิตก) และความคิดที่จะเบียดเบียน (วิหิงสาวิตก) คือไม่มีความคิดไม่ตั้งงามเหล่านี้^{๒๘}

สัมมาวาจา คือเจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ วาจาส่อเสียด วาจาหยาบคาย และการพูดเพ้อเจ้อ^{๒๙} ในวิภังคสูตร พระพุทธองค์ตรัสเฉพาะเจตนาเป็นเหตุเว้นวจีทุจริตเหล่านี้^{๓๐} ในคัมภีร์วิภังค์ก็อธิบายว่าหมายถึง “เจตนา” เป็นเหตุงดเว้นจากวจีทุจริตเหล่านี้เช่นกัน^{๓๑}

^{๒๕}ดูรายละเอียดใน ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๕/๑๗-๑๘, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕/๒๔-๒๕.

^{๒๖}อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๖/๑๗๔.

^{๒๗}วัชรขะ งามจิตรเจริญ, **พุทธศาสนาเถรวาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๔๑๒-๔๑๔.

^{๒๘}ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๑.

^{๒๙}วัชรขะ งามจิตรเจริญ, **พุทธศาสนาเถรวาท**, หน้า ๔๑๔-๔๑๕.

^{๓๐}ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๓๕/๙๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๕/๓๒๐, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๒, ส.ม. (บาลี) ๑๙/๘/๗, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๑, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๒๐๕/๑๒๕, ๔๘๗/๒๘๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๒, ๔๘๗/๓๗๑.

สัมมากัมมันตะ คือเจตนางดเว้นจากการตรอนชีวิต การถือเอาของที่เรามิได้ให้ และการประพฤติดีกในกามทั้งหลาย^{๓๒} มีนัยคล้ายคลึงกับสัมมาวาจา คือการทำความดีทางกายและการเว้นจากกายทุจริต ๓ คือการไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ และการไม่ประพฤติดีกในกาม ซึ่งเป็นศีล ๓ ข้อแรกในศีล ๕ และถ้าถือศีล ๘ ก็จะต้องงดเว้นอพรหมจรรย์ (การปฏิบัติอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์) คือการงดเว้นเรื่องเพศสัมพันธ์อย่างเด็ดขาด กล่าวโดยย่อสัมมากัมมันตะก็คือการทำกายสุจริตและการงดเว้นจากกายทุจริต ในวิภังคสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่าเจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์และอพรหมจรรย์^{๓๓} ส่วนคัมภีร์วิภังคก็อธิบายว่าหมายถึง “เจตนา” เป็นเหตุงดเว้นจากกายทุจริต ^{๓๔} เช่นกัน^{๓๕}

สัมมาอาชีวะ คือการเว้นมิฉณาชีพทุกรูปแบบ^{๓๖} เป็นการเลี้ยงชีพชอบหรือการประกอบอาชีพอะไรก็ได้ที่สุจริตและไม่ผิดศีลธรรม ไม่ใช่อาชีพที่คดโกงหลอกลวงผู้อื่นและไม่ใช่อาชีพ ที่เปียดเบียนหรือมีอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตอื่นๆ การเลี้ยงชีพชอบในที่นี้ครอบคลุมทั้งการประกอบ อาชีพที่สุจริตและการดำรงชีวิตอย่างชอบธรรมของบรรพชิตด้วย ในวิภังคสูตรพระพุทธเจ้าตรัสว่าสัมมาอาชีวะหมายถึงการละมิฉณาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพที่ผิด) และเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ (อาชีพที่ชอบธรรม) ^{๓๗} ส่วนคัมภีร์วิภังค ในตอนที่อธิบายมคค์สัจตามแนวอภิธรรม (อภิธรรมภาชนีย) ก็อธิบายสัมมาอาชีวะว่าหมายถึง เจตนาเป็นเหตุเว้นจากมิฉณาชีพและการกำจัดต้นเหตุ (แห่งมิฉณาชีพ)^{๓๘} ซึ่งแสดงว่า สัมมาอาชีวะในอริยมรรคนั้นมุ่งเอา

^{๓๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๑.

^{๓๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๒.

^{๓๒} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๓๕/๙๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๕/๓๒๐, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๒, ส.ม. (บาลี) ๑๙/๘/๗, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๑, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๒๐๕/๑๒๕, ๔๘๗/๒๘๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๒, ๔๘๗/๓๗๑.

^{๓๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๑.

^{๓๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๒.

^{๓๕} วัชร ขามจิตรเจริญ, พุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๔๐๑.

^{๓๖} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๗, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๖, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๓๕/๙๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๗, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๕/๓๒๐, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๓, ส.ม. (บาลี) ๑๙/๘/๗, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๑, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๒๐๕/๑๒๕, ๔๘๗/๒๘๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๒, ๔๘๗/๓๗๑.

^{๓๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๑.

^{๓๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๖/๑๗๔.

เจตนาที่ต้วนมิฉฉาชีพเป็นสำคัญ และการกำจัดต้นเหตุแห่งมิฉฉาชีพก็คือการกำจัดกิเลสั่นเองเพราะกิเลสเป็นต้นเหตุแห่งการกระทำไม่ดิงามทั้งปวง^{๓๙}

สัมมาวายามะ คือการสร้างฉั่นทะ พยายาม ระดมความเพียร คอยเร้าจิตไว้ มุ่งมั่น^{๔๐} สัมมาวายามะเป็นหลักธรรมเดียวกับหลักธรรมเรื่องความเพียรชอบ ๔ อย่างที่เรียกว่า “สัมมปปธาน” คือความพยายามป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ความพยายามละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ความพยายามสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด และความพยายามรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว คัมภีร์วิงศ์อธิบายไว้ว่า สัมมาวายามะหมายถึงการปรารภความเพียรทางใจ หรือเป็น วิริยสัมโพชฌงค์^{๔๑} ซึ่งแสดงว่า สัมมาวายามะในระดับองค์มรรคเป็นเรื่องการบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อการตรัสรู้ั่นเอง^{๔๒} สำหรับตัวอย่าง สัมมาวายามะ ได้แก่ การพยายามในทางที่ชอบที่ควร เช่น นักศึกษามีความขยันหมั่นเพียรตั้งใจหาความรู้ และนำความรู้ที่ได้นั้นไปพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้า

สัมมาสติ หมายถึง การมีสติระลึกรู้เท่าทันความจริงของสภาวะธรรมหรือสิ่งที่กำลังเผชิญอยู่ ไม่ถูกอารมณ์ความรู้สึกหรือค่านิยมครอบงำจนคิดผิดและทำผิด ซึ่งสติที่ใช้ในการตรัสรู้ ไม่ใช่สติที่ใช้ในชีวิตประจำวันทั่วไป^{๔๓} ตัวอย่างสัมมาสติ ได้แก่ การกระทำที่รู้ตัวอยู่เสมอว่ากำลังทำอะไร เช่น กำลังกวาดบ้าน กำลังขับรถ

สัมมาสมาธิ คือฉฉานในระดับต่างๆ^{๔๔} สมาธิเป็นอาการของจิตหรือวิญญาณที่ตั้งมั่น สงบแน่วแน่นอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ ไม่ฟุ้งซ่าน องค์ธรรมของสมาธิในพุทธจิตวิทยาเรียกว่าเอกัคคตาสมาธิ แทรกอยู่ในหลายหมวดธรรม ในหมวดธรรมอินทริย์ ๕ เรียกว่าสมาธิอินทริย์ ในหมวดธรรมพละ ๕ เรียกว่า

^{๓๙}วัชรระ งามจิตรเจริญ, พุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๔๐๒.

^{๔๐}ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๗, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๖, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๓๕/๙๕, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๗, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๕/๓๒๐, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๓, ส.ม. (บาลี) ๑๙/๘/๗-๘, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๒, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๒๐๕/๑๒๕, ๔๘๗/๒๘๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๓๒, ๔๘๗/๓๗๒.

^{๔๑}อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๖/๑๓๕.

^{๔๒}วัชรระ งามจิตรเจริญ, พุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๔๐๗-๔๐๘.

^{๔๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๘-๔๐๙.

^{๔๔}ดูรายละเอียดใน ที.ม. (บาลี) ๑๐/๔๐๒/๒๖๗, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๗, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๓๕/๙๕, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๗-๑๒๘, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๕/๓๒๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๓-๔๒๔, ส.ม. (บาลี) ๑๙/๘/๘, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๓, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๒๐๕/๑๒๖, ๔๘๗/๒๘๒, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๓๒-๑๓๓, ๔๘๗/๓๗๒-๓๗๒.

สมาธิพละ ในหมวดธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ เรียกว่าสัมมาสมาธิ ในหมวดธรรมไตรสิกขาเป็นชื่อเรียกอย่างง่ายของจิตตสิกขา และในวิธีปฏิบัติกรรมฐานเรียกว่าสมถกรรมฐาน

๒.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์แห่งมรรค

องค์ประกอบของมรรคทั้ง ๘ องค์ ทำหน้าที่อย่างสัมพันธ์กันในฐานะเป็นระบบความคิดและการกระทำ หรือการดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้ตัวบุคคล หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นทางสายเดียวที่มีส่วนประกอบ ๘ อย่าง เปรียบเหมือนเส้นทางหลวงแผ่นดินที่สมบูรณ์ ต้องมีอะไรหลายอย่างประกอบกันเข้าจึงสำเร็จเป็นถนนได้ เช่น มีดิน กรวด ทราย หิน ลูกกรวด ยาง หรือคอนกรีต เป็นชั้นลำดับขึ้นมา จนถึงผิวทาง รวมเป็นตัวถนนหรือพื้นถนน มีขอบคัน เส้นแนว ความเอียงเทของที่ลาดชันโค้งเลี้ยว มีสัญญาณ เครื่องหมาย ป้ายบอกทิศทาง ระยะทาง และสถานที่ เป็นต้น ตลอดจนแผนที่ทางและคอมพิวเตอร์ในยามค้าคิน ถนนประกอบด้วยส่วนประกอบเหล่านี้ทั้งหมด และผู้ขับรถเดินทาง ย่อมอาศัยส่วนประกอบเหล่านี้ทุกอย่างไปพร้อมๆ กัน ฉะนั้น มรรคก็ประกอบขึ้นด้วยองค์ ๘ ประการรวมกัน และผู้ปฏิบัติธรรม ก็ต้องใช้องค์ทั้ง ๘ ของมรรคเนื่องไปด้วยกันโดยตลอด ฉะนั้น โดยมีสัมมาทิฐิเป็นข้อแรก ในฐานะเป็นจุดเริ่มต้น เป็นแกนนำให้องค์ประกอบข้ออื่นๆ เกิดมีขึ้นได้ เปรียบเหมือนการเดินทาง จะต้องรู้ว่าทางไหนที่จะไป อย่างน้อยต้องรู้ว่า จะตั้งต้นที่ไหน ถ้ายังตั้งต้นไม่ได้ การเดินทางต่อไปก็ยังไม่อาจมีขึ้นได้ การปฏิบัติตามแนวทางมรรคมีองค์ ๘ นี้ก็เช่นเดียวกับการเดินทางดังกล่าว ต้องเริ่มต้นด้วยความเห็น ความเข้าใจ หรือความเชื่อถือที่ถูกต้องตามแนวทางที่จะปฏิบัติเสียก่อน จึงจะคิดการและประพฤติปฏิบัติให้ถูกทางได้ เมื่อมีความเห็น ความเข้าใจ ความเชื่อ หรือทัศนคติอย่างไร ก็คิดการต่างๆ อย่างนั้น เมื่อการคิดถูกต้องเหมาะสม ก็นำไปสู่การพูด การพิจารณาหรือ หรือการสั่งการที่ช่วยชักนำและเกื้อกูลแก่การกระทำ ซึ่งการคิด การพูด การกระทำนี้ ยังเป็นเหตุปัจจัยส่งผลต่อวิธีการเลี้ยงชีพให้ดำเนินไปแนวทางและขอบเขตนั้นด้วย^{๔๕}

๓. แนวทางแห่งมรรคมีองค์ ๘

การศึกษาเรื่องมรรคมีองค์ ๘ ที่ผ่านมานั้น มุ่งที่จะแสดงให้เห็นถึงแนวทางพัฒนามรรคมีองค์ ๘ ซึ่งมีอริยมรรคที่เป็นโลกุตระเป็นเป้าหมาย แต่ในความเป็นจริงปุถุชนทั่วไป มีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ไม่ดีงามด้วย ซึ่งเรียกว่า “แนวทางแห่งมิจฉามรรค” ดังนั้น ในหัวข้อนี้ จึงเป็นการศึกษาแนวทางแห่งมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งมีอยู่ ๓ แนวทาง ดังนี้

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*, หน้า ๕๔๔, ๕๕๑.

๓.๑ แนวทางแห่งมิจฉามรรคเป็นทางเลือกที่เป็นอกุศล

เมื่อมุ่งพิจารณาถึง “แนวทางแห่งมิจฉามรรค” จะพบว่าแนวทางนี้มีอยู่ ๘ องค์ประกอบ เช่นเดียวกับเนื้อหาที่ศึกษาในหัวข้อที่ผ่านมา เพียงแต่การศึกษาแนวทางแห่งมิจฉามรรคแต่ละหัวข้อนั้นจะเปลี่ยนคำนำหน้าจากคำว่า “สัมมา” ไปเป็น “มิจฉา” กล่าวคือ มิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปะ มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ และมิจฉาสมาธิ^{๔๖} โดยที่ มิจฉาทิฏฐิ คือ ความเห็นที่เป็นอกุศล หรือความเห็นที่ไม่ดีงาม ส่วนองค์ประกอบอื่นอีก ๗ หัวข้อล้วนมีความหมายที่แสดงถึงความเป็นอกุศลในทำนองเดียวกัน

ในขณะที่องค์ธรรมในแต่ละหัวข้อทั้ง ๘ นั้นปฏิบัติการขึ้นมาย่อมมีเจตนาปฏิบัติการพร้อมกัน ด้วย เนื่องจากเจตนาเป็นองค์ธรรมที่ปฏิบัติการพร้อมจิตทุกขณะที่เราเรียกว่า สัพพจิตตสาธารณเจตสิก^{๔๗} และเจตนาเป็นตัวนำของกรรม^{๔๘} เมื่อศึกษาเรื่องนี้ผ่านอกุศลกรรมบถ ๑๐ พบว่า อกุศลกรรมบถที่มีเจตนาเจตสิกเป็นตัวนำในการทำกรรมที่เป็นอกุศลนี้ คือ ทางแห่งกรรมชั่ว ทางแห่งกรรมที่เป็นอกุศล กรรมชั่วอันเป็นทางนำไปสู่ทุกข์ มี ๑๐ ข้อได้แก่ (๑) การทำลายชีวิต (๒) การถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ (๓) การประพฤติดีในกาม (๔) การพูดเท็จ (๕) การพูดส่อเสียด (๖) การพูดคำหยาบ (๗) การพูดเพ้อเจ้อ (๘) การโลภคอยจ้องอยากได้ของคนอื่น (๙) การคิดร้ายคนอื่น และ (๑๐) การเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม^{๔๙}

จากข้อความนี้ประกอบกับองค์ประกอบของมิจฉามรรคข้างต้นทำให้ทราบว่า อกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้สามารถจัดเป็นมิจฉามรรคได้ กล่าวคือ อกุศลกรรมบถข้อ ๑ ถึง ๓ นั้นสอดคล้องกับมิจฉากัมมันตะ ส่วนอกุศลกรรมบถข้อ ๔ ถึง ๗ สอดคล้องกับมิจฉาวาจา และอกุศลกรรมบถข้อ ๘ ถึง ๑๐ สอดคล้องกับมิจฉาทิฏฐิและมิจฉาสังกัปะ

เมื่ออกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้สามารถจัดเป็นมิจฉามรรคได้ ประกอบกับการที่เจตนาที่เป็นตัวนำกรรมนี้สามารถจะเลือกมุ่งไปแบบอื่นที่ไม่ใช่ออกุศลกรรมบถนี้ได้ จึงสามารถกล่าวได้ว่า แนวทางแห่งมิจฉามรรคนี้จัดเป็นทางเลือกที่เป็นอกุศล

^{๔๖} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๒๔/๑๕, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๔/๒๕ -๒๖.

^{๔๗} สงคห (บาลี) ๗, สงคห (ไทย) ๑๗.

^{๔๘} อง.ฉก. (บาลี) ๒๒/๖๓/๓๘๕.

^{๔๙} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๑๑-๒๑๔, ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๕๔๖-๕๕๕, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑), หน้า ๔๗๑-๔๗๒.

๓.๒ แนวทางแห่งสัมมามรรคที่ยังมีอาสวะเป็นทางเลือกที่เป็นกุศล

แนวทางแห่งสัมมามรรคซึ่งประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ โดยที่สัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นที่เป็นกุศล หรือ ความเห็นที่ดีงาม ส่วนองค์ประกอบอื่นอีก ๗ หัวข้อล้วนมีความหมายที่แสดงถึงความเป็นกุศลในทำนองเดียวกัน ดังเนื้อหาที่ได้เสนอมมาแล้ว

ทั้งนี้ ในขณะที่องค์มรรคแต่ละหัวข้อปฏิบัติการขึ้นมานั้น ก็ย่อมมีเจตนาปฏิบัติการพร้อมกัน ด้วยเช่นเดียวกับมิจฉามรรค เมื่อเป็นเช่นนี้ การศึกษาแนวทางแห่งสัมมามรรคจึงเป็นไปในทำนองเดียวกับแนวทางแห่งมิจฉามรรค เพียงแต่การศึกษารายละเอียดในประเด็นนี้ ต้องศึกษาผ่านเรื่อง กุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งพบว่ากุศลกรรมบถที่มีเจตนาเจตสิกเป็นตัวนำในการทำกรรมที่เป็นกุศลนี้ คือ ทางแห่งกรรมดี ทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุคติ มี ๑๐ ข้อได้แก่ (๑) การเว้นจากทำลายชีวิต (๒) การเว้นจากถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ (๓) การเว้นจากประพฤติดิฉินในกาม (๔) การเว้นจากพูดเท็จ (๕) การเว้นจากพูดส่อเสียด (๖) การเว้นจากพูดคำหยาบ (๗) การเว้นจากพูดเพ้อเจ้อ (๘) การเว้นจากโลกคอยจ้องอยากได้ของคนอื่น (๙) การเว้นจากคิดร้ายคนอื่น และ (๑๐) การเว้นจากการเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม^{๕๐}

จากข้อความนี้ประกอบกับองค์ประกอบของสัมมามรรคข้างต้นทำให้ทราบว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ นี้สามารถจัดเป็นสัมมามรรคได้ กล่าวคือ กุศลกรรมบถข้อ ๑ ถึง ๓ นั้นสอดคล้องกับสัมมากัมมันตะ ส่วนกุศลกรรมบถข้อ ๔ ถึง ๗ สอดคล้องกับสัมมาวาจา และกุศลกรรมบถข้อ ๘ ถึง ๑๐ สอดคล้องกับสัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะ

เมื่อกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้สามารถจัดเป็นสัมมามรรคได้ ประกอบกับการที่เจตนาที่เป็นตัวนำกรรมนี้สามารถจะเลือกมุ่งไปแบบกุศลกรรมบถหรืออกุศลกรรมก็ได้ จึงสามารถกล่าวได้ว่า แนวทางแห่งสัมมามรรคนี้จัดเป็นทางเลือกที่เป็นกุศล ในทำนองเดียวกันกับหัวข้อที่ผ่านมา

๓.๓ แนวทางแห่งอริยมรรคเป็นทางเลือกเพื่อบรรลุโลกุตระธรรม

การศึกษาเรื่องแนวทางแห่งอริยมรรคเป็นทางเลือกเพื่อบรรลุโลกุตระธรรม สามารถศึกษาผ่านเรื่องอริยสัจ เนื่องจากอริยมรรคเชื่อมโยงเข้ากับเรื่องอริยสัจได้ อริยสัจเป็นหลักธรรมสำคัญที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา^{๕๑} การหมุนธรรมจักรครั้งแรกพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า พระองค์เป็นสัมมา

^{๕๐}ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๑๑-๒๑๔, ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๕๔๖-๕๕๕, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑), หน้า ๒๖-๒๗.

^{๕๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, หน้า ๘๔๖.

สัมพุทธะเพราะทรงรู้แจ้งในอริยสัจ^{๕๒} นอกจากนี้ยังตรัสอุปมาว่าสิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสรู้มีมากเปรียบได้กับจำนวนใบไม้ในป่า ส่วนสิ่งที่ทรงนำมาสอนชาวโลกนั้นเปรียบได้กับใบประดู่ลายในพระหัตถ์ เป็นความรู้ส่วนน้อยแต่มีประโยชน์มาก ซึ่งความรู้นี้คืออริยสัจ^{๕๓} พระพุทธองค์ทรงเน้นให้พระสาวกทั้งหลายสอนให้บุคคลต่างๆ เข้าใจในอริยสัจนี้^{๕๔} ส่วนพระสารีบุตรอุปมาอริยสัจกับรอยเท้าช้างว่า รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายนั้นรวมลงในรอยเท้าช้าง กุศลธรรมทั้งหมดก็เหมือนกัน นับเข้าในอริยสัจ^{๕๕} อริยสัจมี ๔ ประการประกอบด้วยทุกขอริยสัจ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ และ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา^{๕๖} ซึ่งหมายถึง ทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์^{๕๗}

อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือทุกขนิโรธมีนินิปฏิปทาอริยสัจ เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสงบระงับทุกข์^{๕๘} เป็นมัชฌิมาปฏิปทา คือข้อปฏิบัติที่เป็นกลาง เนื่องจากเป็นปฏิปทาที่เป็นกลางระหว่างการปฏิบัติที่สุด ๒ อย่าง ได้แก่ อัตตกิลมณานุโยค คือการทรมานตนเอง และกามสุขัลลิกานุโยค คือการหมกมุ่นกับความสุขอันเกิดจากการเสพกามคุณ^{๕๙} ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำคงคาไหลไปสู่สมุทร บ่าไปสู่สมุทร หลากไปสู่สมุทร แม่น้ำใด ภิกษุก็ฉนนั้นเหมือนกัน เมื่อเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก ย่อมโน้มไปสู่นิพพาน”^{๖๐}

^{๕๒}วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๔/๑๔, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑, ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๘๑/๓๖๗, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๕๓.

^{๕๓}ดูรายละเอียดใน ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๑๐๑/๓๘๑-๓๘๒, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

^{๕๔}ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๙๖/๓๗๙, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๙๖/๖๐๙.

^{๕๕}ม.ญ. (บาลี) ๑๒/๓๐๐/ ๒๖๒, ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๓๐๐/๓๒๙.

^{๕๖}วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๔/๑๔, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑, ที.สี. (บาลี) ๙/๔๒๔/๑๘๖, ที.สี. (ไทย) ๙/๔๒๔/๑๘๖, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๘๖/๒๖๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๖/๓๒๔, ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๙๐/๑๑๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๐/๑๔๙, ม.ญ. (บาลี) ๑๒/๒๑/๑๓, ๕๔/๓๐, ๑๑๙/๘๘, ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๒๑/๒๑, ๕๔/๔๓, ๑๑๙/๑๑๘, ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๗๖/๓๖๓, ๑๐๙๔/๓๔๘, ๑๒๐๑/๔๑๔, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๗๖/๕๕๗, ๑๐๙๔/๖๐๘, ๑๒๐๑/๖๕๗, พุ.ป. (บาลี) ๓๑/๓๒/๓๘, พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๒/๔๙.

^{๕๗}อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๑๘๙/๑๑๗, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๘๙/๑๖๑.

^{๕๘}พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๙๑/๕๑, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๙๑/๙๒.

^{๕๙}วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐, ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๘๑/๓๖๗, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๕๒.

^{๖๐}ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๒๑/๓๕, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๒๑/๖๖.

จากเนื้อหานี้ทำให้เข้าใจถึงความเชื่อมโยงระหว่างอริยมรรคกับอริยสัจได้ชัดเจน เนื่องจากข้อสุดท้ายของอริยสัจคืออริยมรรคมีองค์ ๘ ดังกล่าว นอกจากนี้เมื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอริยสัจกับปฏิจสุมุปาบทพบว่า ปฏิจสุมุปาบทเป็นเนื้อหาสำคัญของอริยสัจ และอริยสัจนั้นก็มีความหมายครอบคลุมปฏิจสุมุปาบท^{๖๑} ปฏิจสุมุปาบทนั้นเป็นตัวแท้ของธรรมหรือเป็นธรรมล้วนๆ ตามธรรมชาติ หรือเรียกว่า มัชฌิมนธรรมเทศนา เป็นธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสในคราวปรารภที่จะทรงเริ่มประกาศธรรมว่าเป็นสิ่งที่ลึกซึ้งและยากยิ่งนักที่สัตว์ทั้งหลายจะเข้าใจ ส่วนอริยสัจนั้นเป็นธรรมในรูปที่มนุษย์จะเข้าใจเกี่ยวข้อง ซึ่งเอื้อต่อความเข้าใจและการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ หรือเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เป็นธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในคราวเล่าลำดับแห่งการปฏิบัติจนตรัสรู้ของพระองค์เอง และในคราวทรงแสดงธรรมสั่งสอนผู้อื่น ซึ่งปรากฏในรูปลักษณะที่จัดเข้าลำดับเป็นกระบวนการขั้นตอน โดยคำนึงถึงความสามารถที่จะเข้าใจและการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ เพื่อมุ่งให้สอนเข้าใจง่ายและปฏิบัติได้ผล^{๖๒}

ความเกี่ยวข้องระหว่างปฏิจสุมุปาบทกับอริยสัจนั้น เมื่อพิจารณากระบวนการฝ่ายสมุทยวาร ซึ่งเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมเรื่องทุกขอริยสัจ และทุกขสมุทัยอริยสัจ ซึ่งเป็นอริยสัจฝ่ายมีทุกข์ หรืออริยสัจข้อ ๑ และ ๒ ตามลำดับ ซึ่งเป็นวงจรที่เกิดขึ้นได้ไม่รู้จบ ดังนั้น นอกจากจะจำแนกทางเลือกเป็นได้ทั้งที่เป็นอกุศลและกุศลข้างต้นแล้ว หากสามารถพัฒนาการดำเนินชีวิตจนถึงขั้นอริยมรรค กระบวนการฝ่ายนิโรธวารย่อมเกิดขึ้น กระบวนการแบบหลังนี้สามารถกล่าวได้ว่า แนวทางแห่งอริยมรรคเป็นทางเลือกเพื่อการบรรลุโลกุตตรธรรม

๔. การพัฒนาคุณภาพมรรคมีองค์ ๘ ของบุคคล

เมื่อเข้าใจเรื่องมรรคมีองค์ ๘ และแนวทางแห่งมรรคมีองค์ ๘ แล้วจึงศึกษาเรื่องการพัฒนาคุณภาพของมรรคมีองค์ ๘ ของบุคคลต่อไปได้ การพัฒนาคุณภาพนี้ต้องใช้ความรู้ชัด ความพยายาม และสติ มาเป็นเครื่องมือ เครื่องมือนี้นี้มีความสำคัญในทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

๔.๑ การพัฒนาคุณภาพสัมมาทิฐิของบุคคล

เมื่อเข้าใจบทบาทของความรู้ชัด ความพยายาม และสติ ในฐานะเป็นเครื่องมือเพื่อการบรรลุสัมมามรรคและการพัฒนาคุณภาพของมรรคมีองค์ ๘ แล้ว ต่อไปก็นำเครื่องมือดังกล่าวมาเริ่มพัฒนามรรค

^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*, หน้า ๘๕๐.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕๓-๘๕๔.

มืองค์ ๘ ต่อไปได้ โดยเริ่มที่การพัฒนาสัมมาทิฐิเป็นลำดับแรก สัมมาทิฐิ จึงเป็นเหมือนสะพานสำหรับทอดข้ามไปสู่ความสำเร็จ^{๖๓} เพื่อนำทางองค์มรรคข้ออื่นๆ ที่เหลือให้เกิดขึ้นได้

ในมหาจิตตาริสกสูตรได้กล่าวถึงแนวทางการบรรลุสัมมาทิฐิโดยอาศัยองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ ความรู้ชัด ความพยายาม และความมีสติ มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา^{๖๔} กล่าวคือ มีความรู้ชัดจนแยกแยะได้ว่า มิจฉาทิฐิเป็นเช่นไร สัมมาทิฐิเป็นเช่นไร ความรู้ชัดนั้นจัดเป็นสัมมาทิฐิ^{๖๕} แต่เป็นสัมมาทิฐิที่ต่างระดับกับสัมมาทิฐิที่มุ่งพัฒนาให้ปฏิบัติการขึ้นมา กล่าวคือ ความรู้ชัดนั้นเป็นสัมมาทิฐิระดับวิปัสสนาที่เรียกว่า “วิปัสสนาสัมมาทิฐิ” เป็นความเห็นถูกต้องในขณะเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้แก่การเห็นรูปรูปนามและไตรลักษณ์ เป็นการละกิเลสได้ในทุกๆ ขณะที่กำหนดรู้ เหมือนการตัดต้นไม้^{๖๖} ในขณะที่สัมมาทิฐิที่มุ่งพัฒนาให้ปฏิบัติการขึ้นมานั้น มีทั้งสัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ และสัมมาทิฐิอันเป็นอริยะ หากเป็นสัมมาทิฐิระดับที่ประกอบด้วยอาสวะซึ่งรู้ชัดในเรื่องหลักของกรรมจะเรียกว่า “กัมมัสสกตาสัมมาทิฐิ” เป็นความเห็นชอบระดับโลกีย์ คือยังเนื่องในโลก ขึ้นต่อโลก ได้แก่ ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่ต้องตามหลักแห่งความดี เป็นไปตามคลองธรรมหรือสอดคล้องกับศีลธรรม เป็นความรู้ระดับสัญญาและ ปัญญาธรรมตา สัมมาทิฐิประเภทนี้เกิดจากปรโตโฆสะ คือปัจจัยภายนอก หรือองค์ประกอบทางสังคม โดยมีศรัทธาเป็นเครื่องชักนำ แต่หากเป็นสัมมาทิฐิอันเป็นอริยะเป็นระดับที่ไม่ประกอบด้วยอาสวะ เรียกว่า “มัคคสัมมาทิฐิ” ซึ่งจะพัฒนามุ่งสู่ “ผลสัมมาทิฐิ” และ “ปัจเจกชนสัมมาทิฐิ” ต่อไปตามลำดับนั้น ปันโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค คือ ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ และสัมมาทิฐิองค์แห่งมรรคของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เพียบพร้อมด้วยอริยมรรค เป็นความเห็นชอบที่ไม่ขึ้นต่อโลก ได้แก่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริง หรือเข้าใจตามสภาวะของธรรมชาติ เป็นความเห็นแจ้งที่ผุดขึ้นภายในจิตโดยตรง ไม่ได้เกิดจากการศึกษาเล่าเรียนจากตำราหรือการขบคิดด้วยเหตุผล แต่เกิดจากการฝึกอบรมจิตจนเกิดความรู้แจ้งสว่างขึ้นภายในใจตนเอง เกิดพร้อมกับความรู้สึغبื่อหน่ายในความเวียนว่าย

^{๖๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๖.

^{๖๔}ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖-๑๔๒/๑๘๐-๑๘๗, ม.อ.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖-๑๔๓/๑๒๗-๑๓๔, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, หน้า ๕๕๖, ๗๖๗.

^{๖๕}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖-๑๔๒/๑๘๐-๑๘๗.

^{๖๖}พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), **มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน**, แปลโดย พระคันธสารภิกวรงค์, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๔๒๑, พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), พระคันธสารภิกวรงค์ แปลและเรียบเรียง, **อัมมจักรกัปปวัตตสูตร**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๓, วิชระ งามจิตรเจริญ, **พุทธศาสนาเถรวาท**, หน้า ๔๑๒.

ตายเกิดและความปล่อยวางความยึดติดหรือคลายความกำหนดในกามคุณทั้งปวง ความรู้ประเภทนี้ทำให้มนุษย์อยู่เหนืออารมณ์ความรู้สึก ไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ใดๆ ซึ่งตามปกติแล้วปุถุชนคนทั่วไปจะทำตามอารมณ์ความรู้สึกมากกว่าความรู้หรือเหตุผลที่ตนเองมีอยู่ เช่น คนที่รู้ว่าอบายมุขเป็นสิ่งไม่ดี แต่ก็ยังเสพสิ่งที่เป็นอบายมุขนั้นเพราะแรงขับของความติดใจในรสชาติของสิ่งเหล่านั้น สัมมาทิฐิประเภทนี้เกิดจากโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายในหรือปัจจัยภายในตัวบุคคล^{๖๗}

นอกจากวิปัสสนาสัมมาทิฐิแล้ว ยังต้องอาศัยความพยายามในการละมิจาทิฐิ และความพยายามทำให้สัมมาทิฐิเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น อีกทั้ง ต้องอาศัยความมีสติในการละมิจาทิฐิ และความมีสติในการทำให้สัมมาทิฐิเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น^{๖๘}

การพัฒนาสัมมาทิฐิโดยอาศัย วิปัสสนาสัมมาทิฐิ ความพยายาม และความมีสติ มาเป็นเครื่องมือ นั้น ดำเนินไปในลักษณะที่ว่า วิปัสสนาสัมมาทิฐิจะทำหน้าที่เป็นแกนนำสำคัญเปรียบเหมือนไฟส่องให้เห็นทางเดินไปสู่จุดหมาย ส่วนความพยายาม และความมีสติ จะเป็นแนวร่วมสนับสนุน ความพยายามนั้นเป็นเหมือนการออกแรงก้าวเดินไปตามทางที่วิปัสสนาสัมมาทิฐิชี้ส่องให้ ส่วนความมีสตินั้นเป็นเหมือนเครื่องบังคับควบคุมและหลบหลีกภัย^{๖๙} เครื่องมือทั้ง ๓ นี้ จะต้องทำหน้าที่เกื้อกูลช่วยกันอยู่ตลอดเวลา ถ้าเครื่องมือใดองค์หนึ่งหยุดทำงานกลางคัน การเดินทางก็จะไม่บรรลุถึงจุดหมาย เช่น ในขณะที่พยายามออกก้าวเดินไปเรื่อยๆ ความมีสติก็ช่วยกำกับ แต่หากวิปัสสนาสัมมาทิฐิหยุดทำหน้าที่ส่องทางเดิน ย่อมส่งผลให้การเดินทางก็จะสะดุดหยุดลงตรงนั้น

ความรู้ความเข้าใจที่เรียกว่าสัมมาทิฐิ อาจเป็นเพียงความเชื่อตามเหตุผลก่อน แต่ในระหว่าง การฝึกอบรมต่อๆ มา ความรู้ความเข้าใจหรือความเชื่อที่มีไว้เป็นทุนเดิมนั้น การรู้เห็นประจักษ์ผลการปฏิบัติที่เกิดขึ้นในระบบการฝึกอบรม และการที่อินทรีย์ต่างๆ แก่กล้ำยิ่งขึ้น จนในที่สุดปัญญาจะเจริญถึงขั้นรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ถึงขั้นหลุดพ้น บรรลุนิพพานได้ คือความรู้ความเข้าใจ หรือความเชื่อตามเหตุผล กลายมาเป็นการรู้การเห็นด้วยปัญญาของตนจริงๆ โดยสมบูรณ์^{๗๐}

^{๖๗}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๖, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, หน้า ๖๙๑-๖๙๒, วัชรฯ งามจิตต์เจริญ, **พุทธศาสนาเถรวาท**, หน้า ๔๑๒-๔๑๔.

^{๖๘}ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖-๑๔๒/๑๘๐-๑๘๗.

^{๖๙}วิสุทธิ (บาลี) ๒/๕๖๘/๑๖๔, วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๕๖๘/๒๑๔, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, หน้า ๕๕๖.

^{๗๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, หน้า ๕๕๖.

สัมมาทิฐินี้ เป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นตัวนำ ในการดำเนินตามมรรคมืองค์ ๘ และเป็นตัวยืนที่มีบทบาทอยู่ตลอดเวลาทุกขั้นตอนของการปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม ระหว่างการดำเนินตามมรรคมืองค์ ๘ ตลอดสายนี้ สัมมาทิฐิไม่ใช่องค์ธรรมที่สนับสนุนองค์มรรคข้ออื่นๆ ฝ่ายเดียวเท่านั้น แต่สัมมาทิฐิเอง ก็ได้รับการสนับสนุนจากองค์มรรคข้ออื่นๆ ด้วย ยิ่งการดำเนินตามมรรคมืองค์ ๘ ก้าวหน้าไปเท่าใด สัมมาทิฐิก็ยิ่งอบรมบ่มตัวให้แข็งแกร่งชัดเจนมีกำลังบริสุทธิ์มากขึ้นเพียงนั้น สัมมาทิฐิที่มีอยู่ ณ จุดเริ่มต้น ย่อมมีคุณภาพต่างจากสัมมาทิฐิที่มีเมื่อถึงปลายทาง มีความแตกต่างกันโดยคุณภาพ ตามลำดับ หรือตามขั้นตอนต่างๆ และในที่สุดกลายเป็นตัวการสำคัญที่นำเข้าถึงจุดหมายปลายทางของมรรคมืองค์ ๘ จนกล่าวได้ว่าสัมมาทิฐิเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและปลายทางของมรรคมืองค์ ๘^{๗๑}

๔.๒ การพัฒนาคุณภาพสัมมาสังกัปปะของบุคคล

เมื่อเข้าใจแนวทางการพัฒนาสัมมาทิฐิแล้ว ก็สามารถทำความเข้าใจเรื่องการพัฒนาสัมมาสังกัปปะต่อไปได้ เพราะสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะนี้ เป็นองค์ธรรมที่ทำงานสัมพันธ์กัน เปรียบสัมมาทิฐิเหมือนเหรียญที่สามารถตรวจดูส่วนต่างๆ ของเหรียญษาปณ์ได้ ก็ต้องอาศัยสัมมาสังกัปปะคอยทำหน้าที่พลิกเหรียญกลับไปมาให้ จึงสามารถทำการตรวจเหรียญษาปณ์ได้ตามต้องการ^{๗๒} อีกทั้งทิฐิยังเป็นตัวปรุงแต่งชักนำองค์ธรรมต่างๆ ตั้งแต่สังกัปปะ คือความคิดหรือความดำริเป็นต้นไปให้เป็นมิจฉาหรือสัมมา ตามทิฐินั้นๆ^{๗๓} ดังนั้น แนวทางการนำเครื่องมือมาพัฒนาสังกัปปะ จึงเป็นไปในแนวทางเดียวกันกับการนำเครื่องมือมาพัฒนาทิฐิ ซึ่งเป็นไปในลักษณะที่ว่า วิปัสสนาสัมมาทิฐินั้นทำหน้าที่รู้ชัดจนแยกแยะความแตกต่างได้ว่า มิจฉาสังกัปปะเป็นเช่นไร สัมมาสังกัปปะเป็นเช่นไร ซึ่งต้องอาศัยความพยายามในการละมิจฉาสังกัปปะ และความพยายามทำให้สัมมาสังกัปปะเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น อีกทั้ง ต้องอาศัยความมีสติในการละมิจฉาสังกัปปะ และความมีสติในการทำให้สัมมาสังกัปปะเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น^{๗๔}

๔.๓ การพัฒนาคุณภาพวิรติ ๓ ของบุคคล

หลังจากเครื่องมือทั้ง ๓ มุ่งไปพัฒนาสังกัปปะแล้ว เครื่องมือทั้ง ๓ สามารถนำไปพัฒนา วิรติ ๓ ในทำนองเดียวกันกับการพัฒนาสังกัปปะ ซึ่งวิรติ ๓ เป็นชื่อเรียกรวมของ สัมมาวาจา สัมมาภิมันตะ และสัมมาอาชีวะ แนวทางการพัฒนาสัมมาอาชีวะนี้จำเป็นต้องมีวิปัสสนาสัมมาทิฐิเป็นแกนนำ โดยมีความพยายาม และความมีสติเป็นแกนสนับสนุน เช่นเดียวกับการพัฒนาองค์มรรคอื่นที่ผ่านมา ดังพุทธวจนะที่ว่า

^{๗๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๗.

^{๗๒}วิสุทธิ (บาลี) ๒/๕๖๘/๑๖๔, วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๕๖๘/๒๑๔.

^{๗๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๕๕๖.

^{๗๔}ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖-๑๔๒/๑๘๐-๑๘๗.

สัมมาทิฐิเป็นหัวหน้า คือ ภิกษุรู้ชัดมีจณาอาชีวะว่า เป็นมีจณาอาชีวะ รู้ชัดสัมมาอาชีวะว่า เป็นสัมมาอาชีวะ ความรู้ของสัมมาทิฐินั้นเป็นสัมมาทิฐิ . . . ภิกษุนั้นย่อมพยายามเพื่อละมีจณาอาชีวะยังสัมมาอาชีวะให้ถึงพร้อม . . . ภิกษุนั้นมีสติละมีจณาอาชีวะ มีสติเข้าถึงสัมมาอาชีวะอยู่^{๗๕}

ทั้งนี้ แนวทางการพัฒนาสัมมาวาจาและสัมมากรรมันตะก็เป็นไปในลักษณะเดียวกับสัมมาอาชีวะ ที่ได้กล่าวมาข้างต้น

๔.๔ สัมมาวายามะและสัมมาสติของบุคคลพัฒนาควบคู่มาพร้อมกับองค์มรรคที่ผ่านมา

เมื่อได้บรรลุครบสัมมามรรคทั้ง ๕ องค์ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะแล้ว ก็เป็นเหตุปัจจัยนำไปสู่การบรรลุสัมมาวายามะ สัมมาสติ ตามลำดับ กล่าวคือ การบรรลุสัมมาวายามะเป็นผลเกิดขึ้นเนื่องมาจากการปฏิบัติตามแนวทางการบรรลุสัมมาทั้ง ๕ ในชุดแรก ที่ต้องมีองค์ประกอบ ๓ อย่าง โดยที่มีความพยายามเป็นองค์ประกอบหนึ่ง ความพยายามนี้จัดเป็นสัมมาวายามะ^{๗๖} ยิ่งมีความพยายามดำเนินการสนับสนุนให้มรรคทั้ง ๕ องค์นั้น ก้าวหน้าไปเท่าใด ความพยายามเองก็ยิ่งอบรมบ่มตัวให้แข็งแกร่งชัดเจนมีกำลังบริสุทธิ์มากขึ้นเพียงนั้น จนก้าวหน้าและทำหน้าที่เป็นสัมมาวายามะอันไม่ประกอบด้วยอาสวะได้ในที่สุด

ส่วนการบรรลุสัมมาสตินั้น เป็นผลเกิดขึ้นเนื่องมาจากการปฏิบัติตามแนวทางการบรรลุสัมมาทั้ง ๕ ในชุดแรกก่อน เนื่องจากสติเป็นหนึ่งในองค์ประกอบ ๓ อย่างของเครื่องมือในการพัฒนาข้างต้น ในทำนองเดียวกับเรื่องการบรรลุสัมมาวายามะ กล่าวคือ สตินี้จัดเป็นสัมมาสติ^{๗๗} ยิ่งมีสติดำเนินการสนับสนุนให้มรรคทั้ง ๕ องค์นั้นก้าวหน้าไปเท่าใด สัมมาสติเองก็ยิ่งอบรมบ่มตัวให้แข็งแกร่งชัดเจนมีกำลังบริสุทธิ์มากขึ้นเพียงนั้น จนก้าวหน้าและทำหน้าที่เป็นสัมมาสตินั้นไม่ประกอบด้วย อาสวะได้ในที่สุดเช่นกัน

๔.๕ สมานัตติการพร้อมสัมมามรรคอื่นเป็นสมานัตติการของบุคคล

สมานัตติการพร้อมสัมมามรรคอื่นๆ ไม่เพียงแต่สัมมาวายามะและสัมมาสติเท่านั้นที่พัฒนาควบคู่มาพร้อมกับองค์มรรคทั้ง ๕ ดังกล่าวเท่านั้น สมานัตติการยังพัฒนาควบคู่มาด้วยเช่นกัน เมื่อสัมมาสติพัฒนาย่อมส่งผลให้สมานัตติการพัฒนาขึ้นมาด้วย ในเรื่องการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ทุกขณะที่นักปฏิบัติเจริญสติระลึกรู้สภาวะธรรมปัจจุบัน ผู้ปฏิบัติย่อมประสบความสำเร็จในการปฏิบัติตามลำดับ การปฏิบัตินี้

^{๗๕}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๐/๑๗๙-๑๘๐.

^{๗๖}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๑/๑๘๐.

^{๗๗}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๑/๑๘๐.

นอกจากเป็นการพัฒนาสติอย่างตรงตัวแล้ว ยังเป็นการพัฒนาสมาธิไปในตัว^{๗๘} เนื่องจากสมาธิสามารถเกิดจากสติที่ต่อเนื่อง^{๗๙} สติเหมือนการสีไม้อย่างต่อเนื่อง ส่วนสมาธิเหมือนความร้อนที่ได้รับจากการสีไม้ ผลพลอยได้จากการพัฒนาสติอย่างหนึ่งจึงเป็นการทำให้จิตตั้งมั่นมีสมาธิ^{๘๐}

เท่าที่นำเสนอมานี้แม้จะแสดงให้เห็นแค่เพียงการที่สมาธิสามารถเกิดจากพัฒนาสติในการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงในการเจริญวิปัสสนากรรมฐานต้องใช้เครื่องมือทั้ง ๓ คือ ทั้งความรู้ชัด ความพยายาม และสติ ซึ่งเครื่องมือทั้ง ๓ นี้ล้วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาองค์มรรคอื่นทั้งหมดที่ผ่านมา องค์มรรคทั้ง ๘ องค์รวมกำลังกัน โดยสัมมาสมาธิเป็นตัวยืนโรงหรือเป็นเจ้าของเรื่อง องค์มรรคอีก ๗ องค์เป็นตัวประกอบทำหน้าที่ของตนๆ คือ สัมมาทิฏฐิทำให้สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ทำหน้าที่ของตนๆ อย่างถูกต้อง โดยมีสัมมาวายามะและสัมมาสติ เป็นตัวกำลังและเครื่องมือสำคัญ^{๘๑} กล่าวอีกนัยหนึ่ง องค์มรรคอื่นทั้ง ๗ ข้อ เป็นเครื่องเกื้อหนุนให้กำลังแก่สมาธิ ช่วยให้สมาธิเกิดขึ้นได้ ดำรงอยู่ได้ดี เป็นสัมมาสมาธิ คือสมาธิที่ถูกต้อง ซึ่งจะใช้งานได้ผลตามต้องการ^{๘๒}

การบรรลุองค์มรรคทั้ง ๗ ส่งผลให้มีสภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียวแหวดล้อมด้วยองค์ ๗ เรียกว่า ‘สัมมาสมาธิอันเป็นอริยะที่มีอุปนิสะ’ บ้างเรียกว่า ‘สัมมาสมาธิอันเป็นอริยะมีปรีชา’ บ้าง จึงสามารถกล่าวได้ว่า สมาธิที่ปฏิบัติกรพร้อมสัมมามรรคอื่นเป็นสัมมาสมาธิ ดังพุทธวจนะที่ว่า

สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) อันเป็นอริยะ ที่มีอุปนิสะ มีปรีชา เป็นอย่างไร คือ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว แหวดล้อมด้วยองค์ ๗ นี้ เราเรียกว่า ‘สัมมาสมาธิอันเป็นอริยะ ที่มีอุปนิสะ’ บ้าง เรียกว่า ‘สัมมาสมาธิ อันเป็นอริยะ มีปรีชา’ บ้าง^{๘๓}

จากการศึกษาในหัวข้อนี้สรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนาคุณภาพของมรรคมืองค์ ๘ ของบุคคลตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการนำเครื่องมือคือ ความรู้ชัด ความพยายาม และสติ มาใช้ในการพัฒนา

^{๗๘} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน, หน้า ๓๐-๓๓.

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕, ๓๐-๓๓.

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

^{๘๑} พุทธทาสภิกขุ, อริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาคปลาย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ม.ป.ป.), หน้า ๑๖๓๔.

^{๘๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๘๓๘.

^{๘๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๔-๑๗๕.

มรรคทั้ง ๘ องค์โดยมีเป้าหมายเพื่อกำจัดมิถิ้ามรรค ส่งเสริมการบรรลุสัมมามรรค และส่งเสริมการบรรลุ อริยมรรคซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ ในกระบวนการพัฒนามรรคแต่ละองค์เพื่อการ บรรลุสัมมามรรคและอริยมรรคนั้น ยังเป็นกระบวนการพัฒนาคุณภาพของมรรคทั้ง ๘ องค์ของบุคคลให้มีการ เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีและมีคุณภาพแบบเพิ่มพูนมากขึ้นๆ กว่าจุดเริ่มต้นไปพร้อมกันด้วย

๕. บทสรุป

เท่าที่นำเสนอมานี้สามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาคุณภาพของมรรคมองค์ ๘ ของบุคคลตามหลัก พระพุทธศาสนา มีเป้าหมายเพื่อกำจัดมิถิ้ามรรค ส่งเสริมการบรรลุสัมมามรรค และส่งเสริมการบรรลุ อริยมรรคซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ ในกระบวนการพัฒนามรรคแต่ละองค์เพื่อการ บรรลุสัมมามรรคและอริยมรรคนั้น ยังเป็นกระบวนการพัฒนาคุณภาพของมรรคทั้ง ๘ องค์ให้มีการ เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีและมีคุณภาพแบบเพิ่มพูนมากขึ้นๆ กว่าจุดเริ่มต้นไปพร้อมกันด้วย โดยอาศัย เครื่องมือซึ่งมีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ ความรู้ชัดที่เป็นสัมมาทิฐิในระดับเบื้องต้น ความพยายามที่เป็น สัมมาวายามะในระดับเบื้องต้น และความมีสติในขณะนั้นที่เป็นสัมมาสติในระดับเบื้องต้นร่วมอยู่ด้วยมาใช้ในการ พัฒนาคุณภาพของมรรคที่บุคคลนำมาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นไปในลักษณะที่ว่า เครื่องมือทั้ง ๓ องค์นี้จะทำงานประสานสัมพันธ์อย่างเกื้อกูลกัน ในการเข้าไปสนับสนุนการบรรลุองค์ธรรม ทั้ง ๕ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ส่วนการบรรลุสัมมาวิริยะ และสัมมาสตินั้น เกิดจากการทำหน้าที่ในฐานะเป็นองค์ประกอบร่วมกันในการเข้าไปสนับสนุนองค์มรรคทั้ง ๕ ก่อนหน้าให้เป็นสัมมามรรค จึงเป็นเหตุปัจจัยนำไปสู่การบรรลุสัมมาวิริยะและสัมมาสติ ตามลำดับ ทั้งนี้ เพราะ ยังมีความพยายามและมีสติดำเนินการสนับสนุนให้มรรคมองค์ ๘ ก้าวหน้าไปเท่าใด สัมมาวิริยะและ สัมมาสติเองก็ยิ่งอบรมบ่มตัวให้แข็งแกร่งชัดเจนมีกำลังบริสุทธิ์มากขึ้นเพียงนั้น รวมทั้งเป็นปัจจัยส่งผลต่อ การบรรลุสัมมาสมาธิในลำดับต่อมาด้วย

แนวทางการพัฒนาเริ่มที่การพัฒนาสัมมาทิฐิของบุคคลเป็นลำดับแรก เพราะสัมมาทิฐิเป็น เหมือนสะพานสำหรับทอดข้ามไปสู่ความสำเร็จ เพื่อนำทางองค์มรรคข้ออื่นๆ ที่เหลือให้เกิดขึ้นได้ การ เริ่มต้นจากมีความเห็นที่ถูกต้องย่อมส่งผลต่อการมีความคิดที่ถูกต้องด้วยตามไปด้วย ซึ่งเป็นไปในลักษณะ ที่ว่า บุคคลเมื่อมีความเห็นอย่างไร ย่อมคิดการต่างๆ อย่างนั้น ความเห็นและความคิดจึงเป็นเหตุปัจจัย สำคัญส่งผลต่อการดำเนินชีวิตที่อิงตามแนวทางแห่งมรรคมองค์ ๘ ได้แก่ การพูดดี การกระทำดี การหา เลี้ยงชีพดี ความเพียรดี ความระลึกดี และความตั้งใจดี ให้สามารถดำเนินการสืบเนื่องและเพิ่มพูนต่อไป ในทางที่พึงงามได้

ผลของการพัฒนาคุณภาพมรรคมืองค์ ๘ ของบุคคลตามหลักพระพุทธศาสนา ส่งผลให้คนสามารถขับเคลื่อนตนเองไปในทิศทางที่ถูกต้องและเกิดการพัฒนาดตนเองให้มีคุณภาพเพิ่มพูนไปอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองให้กลายเป็นบุคคลที่พร้อมต่อการขับเคลื่อนความเป็นไปของสิ่งต่างๆ ไปในทิศทางที่ถูกต้องและมีคุณภาพดีขึ้นด้วยเช่นเดียวกัน

บรรณานุกรม

จำรูญ ธรรมดา. **เนตติฎีปนี ศึกษาเชิงวิเคราะห์พระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วน จำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

_____. **วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ็นพี พรินติ้ง แอนด์ แพคเกจจิ้ง จำกัด, ๒๕๕๗.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหากัจจายนเถระ. **เนตติปกรณ์แปล**. แปลโดย कुमारักษ์ นพคุณ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ็นพี พรินติ้ง แอนด์ แพคเกจจิ้ง จำกัด, ๒๕๔๔.

พระมหาสมปอง มุทิโต. **คัมภีร์อริยานุวัตรนา**. ปรับปรุง ๐๓-๐๙-๒๕๕๘. อุดรธานี : ม.ป.ท., ๒๕๕๘.

พระมหาเถระสุภูติ. “อริยานุปทีปิกาสุจิ”. ใน **อริยานุปทีปิกา และ อริยานุปทีปิกาสุจิ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระโมคคัลลานะ. **พระคัมภีร์อริยานุปทีปิกา หรือพจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย**. เรียบเรียงโดย พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุธวัฒน สมิเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **พระคันธสาราภิวงศ์ แปลและเรียบเรียง. ธัมมจักรกัปปวัตตสูตร**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๑.

_____. **มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน**. แปลโดย พระคันธสาราภิวงศ์. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙,

พุทธทาสภิกขุ. **อริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาคปลาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ม.ป.ป..

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

_____. วิสุทธิมคคปกรณ์ภาษาบาลี ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

_____. คัมภีร์วิสุทธิมรรคภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

สิริมาจตุรงค์พละ. อภิธานปฏิบัติปิกฎีกา. ฉบับ ๑๐๐ ปี พระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อดาวพิกุล). ปรีวรรต
โดย พระศรีสุทิวงศ์ และคณะ. กรุงเทพมหานคร : เทคนิค (๑๙), ๒๕๒๗.